

Отці Церкви про цінність сотвореного світу

ОЛЕГ КІНДІЙ

1 ТРАВНЯ 2019

Описи сучасної екологічної кризи не занадто оптимістичні. Та, попри стриманий песимізм щодо майбутнього планети Земля, багато експертів із різних ділянок науки сподівається, що коли поєднати зусилля людей доброї волі, зокрема науковців, політиків, економістів і релігійних лідерів, то все ж таки можна знайти розв'язання однієї з найважливіших проблем сьогочасності: врятувати наш спільний дім від тотального забруднення і знищення. З християнської перспективи стосунки Бога, людини і природи доволі добре описані та вивчені. Проте потрібно докласти великих зусиль, щоб ця богословська думка, яка ще й сьогодні активно розвивається, ефективніше знаходила діалог із сучасною філософією, етикою й наукою, щоб «озеленити» світогляд сучасної людини і, використовуючи слова Папи Франциска, запросити людство до «екологічного навернення».

Фото: Markus Spiske

Важливу частину сучасної соціальної думки християнських Церков, поруч із вивченням Святого Письма, літургійної спадщини й діалогу з богослов'ям з філософією та наукою, становить богословський синтез, вироблений ранньохристиянськими авторами й Отцями Церкви. Саме вони сформулювали класичне розуміння природи Церкви й духовного шляху спасіння через поєднання проповіді Доброї Новини, євхаристійного сопричастя та діл милосердя (*diakonia*). Ця спадщина минулого може послужити сьогодні й постійно допомагає сформулювати погляди на виклики сучасного й майбутнього. Тому спробуймо подивитися на деякі аспекти вчення ранньохристиянських авторів про цінність сотвореного світу та про нашу відповідальність перед Богом за цей світ.

Служіння ближньому від самого заснування християнської Церкви передбачало служіння й піклування про сотворений світ, який нетерпляче очікує виявлення синів Божих (див. Рим 8, 19-24). Перші християни виразно бачили зв'язок між гріхом людини й дисгармонією в сотвореному світі, тому вважали, що спасіння людини – це частина спасіння цілого світу: «Бог бо так полюбив світ» – важливо звернути увагу, що тут ідеться про любов, спрямовану не просто на людину, а й на цілий космос, – «що Сина Свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, а жив життям вічним» (Йн 3, 16).

Матерія не є протилежністю Бога, як стверджували філософи-неоплатоніки чи гностики, а навпаки: фізична матерія – це задум Творця цього світу, і Він залишив своє глибоке відображення як у людині, так і в кожній сотвореній істоті через Свої логоси і енергії. Ця матерія сотворена Богом і постійно «тягнеться» до свого Творця, прагне до Нього повернутися. Григорій Богослов наполягав, що людина тісно пов'язана тілесністю з природою і цілим світом, хоча своєю душею вона несотворена, тобто є прямим відбитком, «образом і подобою», Творця. Бог, за словами Діонісія Ареопагіта, перебуває поза цим світом, але водночас – у цьому світі. Його велич і глибина відкриті для того, щоб світ Його пізнавав і був Йому причасний, хоча Він завжди залишатиметься вищим за світ і непізнаним. Із цих зв'язків між світом, людиною і Богом випливають конкретні висновки.

Отці Церкви постійно називали людину мікрокосмосом і посередником між Богом і сотвореним світом.

Сотворений світ за природою добрий. Доброта світу впливає з того, що Бог безпосередньому створив його власним Словом – і створив добрим (див. Бут 1, 1-31). Бог дав світові не лише інструментальну цінність, щоб задовільнити потреби людини, а й внутрішню автономну цінність. Саме в цю матерію увійшов Син Божий і вочлненням наново освятив його. Своїм *во-плоченням*, смертю і воскресінням із мертвих Ісус Христос надав світові новий сенс існування: звільнення від страждання й безперспективності та повноту, оновлення, обоження, тобто перспективу постійного удосконалення, розвитку і зближення з Творцем.

Саме тому якраз у цьому світі розгортається драма Божої любові. Ми споглядаємо неймовірну гармонію квітів, заходу сонця, співу птахів, сміху дитини тощо. Ця краса природи, за словами Василія Великого, є ненав'язливим запрошенням насолоджуватися Божою красою: через творіння ми запрошені пізнати самого Творця. Матеріальні речі несуть печать Святого, тобто свого Творця: свята вода, свята гора, свята земля, святе дерево, святий храм, святе місто. Це не пантеїзм в античному сенсі, а те, що сучасний православний богослов Йоан Зізулас називає панентеїзмом – перебуванням Бога у всьому. Природа, добра і прекрасна, запрошує людину увійти в її сакральний простір, який на глибинному рівні освячений буттям Бога. Весь світ живої й неживої природи по-своєму прославляє Бога. З матеріальних речей ми будуємо прекрасні собори, пишемо ікони, освячуємо квіти, плоди землі, вервиці, помешкання тощо. Світ залучений у літургію співом птахів, шелестом трави, нуртуванням рік, громом і блискавками хмар. Коли Франциск Ассізький розумів, що люди не сприймали його слів, він

звертався молитвами і проповіддю до сонця й місяця, зір, птахів, тварин і риб. Дикі леви й інші звірі єгипетських чи сирійських пустель покірно служили пустельникам у щоденних справах і брали участь у молитовних правилах Антонія Великого, Пахомія, Єроніма чи Марії Єгипетської.

У світі все пов'язано. Бог не створив жодного сміття, кожна річ має своє місце й функцію. Отці Церкви постійно називали людину мікрокосмосом і посередником між Богом і сотвореним світом. Амброзій Міланський вважав, що «людина уособлює цілий світ». Василій Великий і Августин навчали, що особа має пізнавати себе, а через самопізнання «споглядати у собі, як у мікрокосмосі, Божу мудрість». Немесій Ефеський писав, що людина стоїть на краю двох світів і є часточкою як тлінної, так і нетлінної природи. Теодор Мопсуестський наголошував, що особа заслуговує шани через те, що є зв'язковою ланкою в цілому космосі. Органічний і неорганічний світи гармонійно пов'язані в людському тілі. Через це Максим Ісповідник вважав, що через спасіння людини і її тіла, яке сталось у житті, смерті й воскресінні Христа, спасіння осягає все творіння. Він також писав, що людина як первосвященик цілої природи в літургійній процесії бере плоди землі й трансформує цей світ, перетворюючи виноград на вино, а пшеницю на хліб. Людина є співтворцем світу. Проте ця співтворчість лише тоді конструктивна, коли підсилює прославлення величі Бога. Це найкраще видно в літургійному контексті, коли ми приносимо дари землі, перетворені працею, на вівтар і в особі священика повертаємо їх Богові в акті подяки й безкровної жертви: «Твоє від твоїх Тобі приносимо за всіх і за все». У цей момент переображення природи триває, але вже не за допомогою людських рук, а через входження в світ Святого Духа, який приносить Слово Боже знову на землю. Знову звершується во-плочення Сина Божого в подячний, евхаристійний спосіб.

Справжнє значення аскези полягає не у зменшенні споживання, а в розумному споживанні дарів землі в такий спосіб, щоб дати землі можливість регенеруватись і не втратити плодючості.

Переображення людської природи й матеріального світу, яке звершив Христос, прямо запрошує до співучасті в житті Бога, а також до зміни характеру господарської діяльності людини, яка має трактувати світ як родича й партнера. Людині необхідно бути добрим господарем на цій землі. Усвідомлюючи цілісність світу й космічне братерство та партнерство з ним, вона покликана вживати дари землі зі вдячністю та стриманістю, плекати чесноти

мудрості, справедливості, мужності й поміркованості. Ми можемо наново відкрити для себе давні практики аскетичного життя – не як самообмеження й самобичування, а як гармонізацію наших апетитів і споживацьких навичок.

У сучасному світі самоконтроль і добровільна аскеза немодні й малозрозумілі. Часом у заклик зменшити апетити та споживання вчувають загрозу сучасній моделі економічного розвитку. Проте справжнє значення аскези полягає не у зменшенні споживання, а в розумному споживанні дарів землі в такий спосіб, щоб дати землі можливість регенеруватись і не втратити плодючості. Таке давнє християнське аскетичне правило знайшло визначення в одному з найважливіших понять розвитку сучасної цивілізації – в ідеї сталого розвитку економіки (*sustainable economy*). Василій Великий і Максим Ісповідник нагадують, що головне питання духовного життя людини – і, додамо, сталого розвитку – полягає не в тому, скільки ми споживаємо, а в тому, як ми споживаємо ті чи інші блага: «Від того, чи ми використовуємо речі правильно чи хибно, залежить, ким ми є: добрими чи злими людьми». Ці слова звучать особливо гостро в контексті недавніх досліджень, згідно з якими 30-50 % усієї їжі, яку дає планета Землі, ми викидаємо на смітник.

Свою землю треба любити. І не тільки тому, що вона годує й дає нам місце під сонцем, чи тому, що коли її не любити, то вона мститиме природними катаклізмами й руйнацією. Бог полюбив світ, бо це Його задум. А його природа – любити досконало. Любити не зі страху чи за щось, а тому, що раз ми вже тут, а життя вимірюється з Божої перспективи не годинами, роками чи століттями, а вічністю, то й любити землю потрібно, як самих себе. І тоді, якщо ми таки пізнаємо себе, пізнаємо сотворений світ навколо, відновимо гармонію між нами, мікрокосмосом, і великим світом, макрокосмосом, нам, можливо, вдасться пізнати й глибинну суть життя – жити в повноті Царства Божого, де «нове небо і нова земля», і де нікому нічого не забракне, а Бог буде «усім в усьому».